णीति एषा तस्यापि परीक्षोपमन्योः"। उपमन्योरपत्यम् विदा० अञ्। औपमन्यव तदपत्ये बहुत्वे तु तस्य लुक्। उपमन्यवः "उपमन्युपराशरकुण्डिनेभ्यः" "उपमन्यूनां वासिष्ठाभरद्वस्विन्द्रप्रमदेति" आश्व०श्रौ०सू० १२।१५।१,२,

उपमर्द्द पु० उप+मृद्-घञ्। १आलोडने, २हिंसने, पूर्व्वधर्म्मिविनाशनेन ३धर्म्मान्तरोत्पादने। यथा अस्तेर्भूः चक्षिङो वचिः स्था-तिष्ठ इत्याद्यादेशे। ३निष्पीडने "अन्यासु तावदुपमर्द्दसहासु भृङ्ग" सा०द०। धान्यादेः ४निष्पललीकरणे च। (धानमाडा) भावे ल्युट् उपमर्द्दनमुक्तार्थे न०। कर्त्तरि ण्वुल्। उपमर्द्दक तत्कारके त्रि०।

उपमा स्त्री उप+मि-अ। १सादृश्ये, "अतुलोपमाभ्याम्" पा० उक्तेः तद्योगे उपमानवाचकात् षष्ठी नतु तृतीया। "स्फुटोपमं भूतिसितेन शम्भुना" माघे तु सहार्थे तृतीया मल्लि०। २अर्थालङ्कारभेदे च अर्थालङ्कारभेदस्य ३९६ पृ० विवृतर्द्दश्या। न्यायमतसिद्धे उपमानजन्ये ३गवयादिशब्दशक्तिज्ञानरूपे, वेदान्तिमतसिद्धे ४गवादिसादृश्यज्ञानरूपे अनुभवभेदे च उपमानशब्दे विवृतिः। करणे बा० अ। ५उपमाने च। "अपि लङ्घितमध्वानं बुबुधे न बुधोपमः" रघुः। "यथा टीपो निपातस्थो नेङ्गते सोपमा स्मृता" गीता "यजते सोपमा दिवः" ऋ० १,३१,१५, स्वार्थे घञ्। औपम्य उपमाने न०।

उपमात् स्त्री उपमीयते प्रक्षिप्यते उप+मिञ्-क्षेपे-बा०अति। स्थूणायाम् वत्सबन्धनसाधने स्तम्भे "सानुमुपमादिव द्योः" ऋ० ६,६७,६,। "उपमीयते प्रक्षिप्यते इत्युपमात् स्थूणा" सा यथा वत्सं धारयति तद्वदित्यर्थः" भा०।

उपमाति स्त्री उप+मि-क्तिन् वेदे नि०आत्। १उपमायाम्। "पूर्वीष्ट इन्द्रोपमातयः" ऋ०८,४०,९, लोके तु उपमितिरित्येव उक्तार्थे। उप+मीङ्-वधे-क्तिन् बा०आत्। २हिंसने उपमातिवनिः। "रिषे धादस्माकं भूदुपमाति वनिः" ऋ०५,४१,१६, उपमातये वनति वनु व्यापृतौ इन्। हिंसनव्यापृत इत्यर्थः उपमातिवनिर्हन्ता" भा०।

उपमातृ स्त्री उपमिता मात्रा अबा०स०। १धात्र्याम् अमरः। सा हि मातृतुल्यं प्रतिपालयतीति तस्यास्तथात्वम् २मातृतुल्यासु मातृष्वस्रादिषु च। ताश्च "मातृष्वसा मातुलानी पितृवास्त्री पितृष्वसा। श्वश्रूः पूर्व्वजपत्नी च मातृतुल्याः प्रकीर्त्तिता" दायभा० बृह० स्मृ० उक्ताः। स्वस्रादिपर्य्युदासात् ऋदन्तत्वेऽपि स्त्रियां न ङीप्। उप+मा-तृच्। ३उपमानकर्त्तरि त्रि०। स्त्रियां ङीप्।

उपमाद त्रि० उपमादयति उप+मद-णिच् अच्। उपमादके हर्षजनके "देवानामुपमादमृष्वः" ऋ०३,५,५, "उपमादमुपमादकं यज्ञम्" भा०।

उपमान न० उपमीयतेऽनेन उप+मा-भावे ल्युट्। १सादृश्यज्ञाने। करणे ल्युट्। २सादृश्यज्ञानसाधने सादृश्यप्रतियोगिनि, येन सादृश्यं भवति तस्मिन्, यथा चन्द्र इव मुखमित्यादौ चन्द्र उपमानम्। प्रसिद्धस्यैवोपमानत्वम् प्रसिद्धस्योपमेयत्वम्। उपमानमभूद्विलासिनाम्" कुमा० "उपमानमनुजामहीरुहाणाम्" माघः। ३उपमितिप्रमाकरणे उपमानलक्षणञ्च न्या०सू० वृत्त्योर्दर्शितं यथा "प्रसिद्धसाधर्म्यात् साध्यसाधनमुपमानम्" सू०। "प्रसिद्धस्य पूर्व्वप्रमितस्य गवादेः साधर्म्यात् सादृश्यात् तज्ज्ञानात् साध्यस्य गवयादिपदवाच्यत्वस्य साधनं सिद्धिरुपमानमुपमितिर्यत इत्यध्याहारेण करणलक्षणम् अथ वा साध्यसाधनमिति करणल्युटा करणलक्षणमेवेदम् अत्र च वैधर्म्योपमितिं मन्यन्ते टीकाकृतः यथा अतिदीर्घग्रीवत्वादिपश्वन्तरवैधर्म्यज्ञानादुष्ट्रे करभपदवाच्यताग्रहः। एवमन्योऽप्युपमानस्य विषयइति भाष्यं यथा मुद्गपर्णीसदृशी ओषधी विषं हन्तीत्यतिदेशवाक्यार्थे ज्ञाते मुद्गपर्णीसादृश्यज्ञाने जाते इयमोषधी विषहरणीत्युपमित्या विषयीक्रियतइत्यादि"।

उपमानचि० सादृश्यपदार्थनिरुक्तिपूर्व्वकमुपमानस्य प्रमाणान्तरत्वं व्यवस्थापितं यथा। "तत्र सादृश्यप्रमाकरणमुपमानमिति केचित्। सादृश्यञ्च पदार्थान्तरम्। तथा हि। सदृशव्यवहारादबाधितादस्ति सादृश्यं तच्च न प्रतिपदार्थमेकं सर्वस्य सर्वसदृशत्वापत्तेः स्वसदृशत्वापत्तेश्च सुसदृशमन्दसदृशव्यवहारस्य तदेकत्वेऽनुपपत्तेश्च। न च व्यञ्जकभूयःसामान्याल्पत्वभूयस्त्वाभ्यां तद्धीरिति वाच्यं बहुभिरल्पैश्च व्यज्यमानघटादौ ह्रासवृद्ध्योरदर्शनात् व्यञ्जकाभिमतादेव व्यवहारसिद्धौ अतिरिक्तासिद्धेश्च। नापि संयोगवत् व्यासज्यवृत्त्यनेकम्, गोत्वोपलक्षितसादृश्याश्रयत्वात् गवयवत्, गोरपि स्वसदृशत्वप्रसङ्गात् गोरसन्निकर्षे संयोगवदप्रत्यक्षत्वप्रसङ्गाच्च। प्रत्यक्षत्वे वा गवयनिरूपितस्यैकवित्तिवेद्यत्वेन गोनिष्ठतया चाक्षुषत्वप्रसङ्गः। किन्तु प्रत्याश्रयं भिन्नम्। नचैकैकव्यभिचादनुगतरूपाभावान्नानुगतप्रत्ययः सादृश्यपदव्युत्पत्तिश्च न स्यादिति वाच्यम् अनुगतवित्तिवेद्यसादृश्यत्वसामान्यात् सप्तपदार्थातिरिक्तत्वाद्वा जातिवदन्त्यविशेषवच्च स्वस्वलक्षणत्वात्तयोरुपपत्तेः। तच्च द्रव्ये न गुणः कर्म वा, गुणकर्मवृत्तित्वात् न च सदृशाश्रय-